

ABORDĂRI PRIVIND DIFERENȚIERILE SOCIODEMOGRAFICE ALE FERTILITĂȚII

*Ecaterina GRIGORAȘ¹, doctorandă,
Institutul Național de Cercetări Economice*

În prezentul articol sunt analizate unele abordări cu privire la studierea diferențierilor sociodemografice ale fertilității. Actualitatea este determinată de delimitarea impactului factorilor sociodemografici, al fiecăruia în parte sau prin diferite combinații în contextul social, economic și cultural diferit, având drept scop identificarea unor răspunsuri privind influența acestui fenomen prin politici sociale. Pentru atingerea acestui scop au fost studiate atât teoriile clasice, cât și cele contemporane ale fertilității, reflectând factorii ce influențează comportamentul reproductiv al populației, declinul fertilității, diferențierile dintre intențiile reproductivă și fertilitatea descendentă, dar și posibilitățile de influențare asupra acestui proces demografic.

***Cuvinte-cheie:** fertilitate, determinanți ai fertilității, factori sociodemografici, comportament reproductiv, politici sociale, proces demografic.*

In this article are analyzed some approaches concerning the research of socio-demographic differentials in fertility. The actuality is determined by delimitation of impact of socio-demographic factors of each separately or in various combinations in the social, economic and cultural backgrounds, aiming to identify answers on social policies influence this phenomenon. To achieve this goal they have been studied classical and contemporary theories of fertility, reflecting factors influencing the reproductive behavior of the population, the decline in fertility, reproductive and fertility differences between intentions and possibilities downward influence on this process demographic.

***Key words:** fertility, determinants of fertility, socio-demographic factors, reproductive behavior, social policies, process demographic.*

***JEL Classification:** J10; J13; J18.*

Introducere. În pofida faptului că există multe studii cu privire la factorii ce influențează comportamentul reproductiv al populației, delimitarea impactului acestora, al fiecăruia în parte sau prin diferite combinații în contextul social, economic și cultural diferit, rămâne în continuare o temă actuală, cercetătorii din diferite țări fiind în căutarea unor răspunsuri adecvate cu privire la evoluția fertilității și posibilitățile de a influența asupra acestui fenomen prin politici sociale.

Decalajul dintre intențiile reproductivă și fertilitatea descendentă stimulează actorii politici de a întreprinde unele măsuri de stimulare a fertilității, care deseori nu sunt bazate pe o imagine complexă a procesului de luare a deciziilor cu privire la nașterea copiilor, precum și a rolului politicilor de familie în acest proces. Cercetările recente în spațiul european accentuează importanța interacțiunii dintre factorii de nivel individual și social în luarea deciziilor reproductivă. Din perspectiva macro- și micro-, ratele de fertilitate depind de condițiile existente în societate. Condițiile „macro” nu afectează, în mod direct, fertilitatea, ci, mai degrabă, afectează procesele decizionale ale indivizilor și cuplurilor. Prin urmare, ratele de fertilitate prezintă un rezultat al unui agregat de decizii multiple cu privire la nașterea copiilor, luate de către persoane fizice și cupluri [12].

Într-un studiu clasic al demografilor americani J. Blake și K. Davis [10] a fost dezvăluită importanța factorilor multipli cu caracter diferit, iar ca element principal au fost evidențiate „variabilele intermediare”, cum ar fi vârsta la începutul și la sfârșitul perioadei de reproducere, pierderile de sarcină, perioadele de abținere sexuală, dar și variabilele care descriu regimul de uniuni conjugale (vârsta la căsătorie, divorțul, recăsătoria etc.). Acesta constituie un model care determină percepția factorilor determinanți ai fertilității și interdependenței cu comportamentul nupțial, implicând atât rezultatele externe (numărul copiilor născuți, contracepția și întreruperile artificiale ale sarcinii), cât și cele interne specifice mecanismului motivațional (orientările valorice, motivele și nevoile individuale). Întrucât o serie de variabile sunt legate de statutul femeii, analiza fertilității în raport cu situația socială, economică, demografică este indispensabilă.

¹ © Ecaterina GRIGORAȘ, egrigoras88@gmail.com

Alt cadru teoretico-metodologic [18] propune trei grupuri de factori care determină nivelul fertilității și cursul acesteia:

1. Factorii biologici – condițiile de mediu, mediul fizic. Aici se poate de evidențiat, mai întâi de toate, clima, care are o influență asupra începutului și sfârșitului perioadei vârstei de fertilitate la femei, ritmurile biologice.

2. Factorii socioeconomiци – standardul de viață al populației. Nivelul bunăstării populației este strâns legat de nivelul fertilității; nivelul de satisfacere materială, culturală a populației; nivelul cultural și educațional al populației; tradițiile religioase care determină comportamentul reproductiv al populației; sistemul de dezvoltare a sănătății, care influențează asupra nivelului mortalității infantile în cadrul populației; asigurarea populației cu instituții pentru copii (grădinițe cu servicii suplimentare pentru dezvoltarea copiilor, școli muzicale etc.), care are impact pozitiv asupra motivării de a avea copii; situația socială și încadrarea în câmpul muncii a femeii; implicarea înaltă a femeii în activități publice care este în detrimentul procesului fertilității; legislația care determină politica demografică a țării; războaiele și alți factori afectează toate procesele demografice.

3. Factorii demografici – de gen, de vârstă, de căsătorie, teritorial, național etc. Principalul factor demografic este componența populației după vârstă și sex. Cu cât este mai mare numărul populației feminine de vârstă fertilă, cu atât mai mare este indicatorul fertilității.

Drept indicator de bază, ce caracterizează comportamentul reproductiv în procesul aprecierii nivelului fertilității, este numărul de copii „ideal”, „dorit” și „așteptat”. Cercetătorii menționează că, în majoritatea cazurilor, respondenții care provin dintr-o familie numeroasă sunt orientați spre o reproducere mai înaltă.

Cel mai recunoscut cadru teoretic – teoria celei de-a doua tranziții demografice se întemeiază pe ideea că schimbările în comportamentul reproductiv al populației au la bază modificările sistemului de valori ale lumii occidentale, schimbarea modelului familial din unul altruist, atunci când ideea grupului familial este centrată pe copii la unul individualist, atunci când individul are libertate mai mare în construirea propriei vieți, centrată pe cariera profesională și alte forme de împlinire personală, iar copilul ocupă un rol mai modest în viața părinților [5]. Se înaintează ideea că „în final” este de așteptat ca în Europa să apară o convergență în comportamentul demografic, iar organizarea vieții familiale să decurgă într-o direcție similară și, ca rezultat, se va înregistra o similitudine crescută în comportamentul reproductiv al europenilor [8].

Comportamentul reproductiv este determinat atât de modelul factorial, cât și de rezultatul unui proces care vine de la convingerile, atitudinile și intențiile de comportament. Teoria comportamentului planificat (Ajzen & Fishbein) prezintă cadrul explicativ al relației „*intențiile reproductive – nașterile ulterioare*” (nivelul individual), care este determinată de montajele, normele subiective, precum și de circumstanțele externe. Fertilitatea în țările dezvoltate este în prezent mai mult o chestiune de intenție, decât un eveniment din cursul vieții. Intențiile reproductive sunt determinate de trei grupuri de factori: atitudini față de a avea un copil, normele subiective (încrederea în aprobarea socială a comportamentului respectiv) și controlul perceput asupra realizării intențiilor reproductive. Astfel, intențiile determină comportamentul reproductiv, însă acestea pot rămâne declarative și nerealizate [1].

Miller W. B. și Pasta D. au dezvoltat această idee prin explicarea diferențelor între numărul de copii doriți, planificați și așteptați: dorințele vin de la motivația de a avea copii. Intențiile sunt individuale și pot să nu coincidă la parteneri, de asemenea, acestea se modifică pe parcursul vieții și depind de perioada de planificare a nașterii, numărul de copii avuți, coincidența intențiilor ambilor parteneri, experiențele legate de fertilitate, începând de la sarcină și până la naștere, îngrijirea și creșterea copiilor, precum și circumstanțele economice și sociale [11].

Studiile empirice ale acestei probleme dau rezultate contradictorii. Pe de o parte, intențiile supraestimează fertilitatea așteptată și nu poate fi luat în considerare ca un indicator fiabil de prognozare a comportamentului reproductiv. Pe de altă parte, există o problemă de măsurare a intențiilor. Astfel, intenția de a avea un copil pentru o anumită perioadă are o capacitate predictivă mai bună decât preferințele pentru numărul de copii, măsurate ca numărul de copii așteptați sau doriți. De asemenea, intențiile sigure, inclusiv pentru perioada de timp determinată, se realizează mai bine decât cele nesigure [11].

Studiile realizate în Rusia în baza cercetării Gender and Generation au demonstrat că intențiile reproductive prezintă un factor important în predicția nașterilor viitoare, în special celor de rangul doi și mai mult, care sunt în obiectivul politicii demografice [20].

Impactul factorilor instituționali asupra fertilității au demonstrat studiile multiple, nivelul de educație a femeilor și participarea pe piața forței de muncă fiind evidențiați ca cei mai importanți. În opinia cercetătorilor, boom-ul din învățământul superior a fost un factor major în spatele amânării nașterilor,

formarea uniunilor non-maritale, căsătoriile fiind amânate, nașterea copiilor în timpul studiilor a devenit mai rară și mulți tineri amână din ce în ce mai mult formarea familiei, chiar și după finalizarea studiilor, preferând dezvoltarea carierei profesionale.

Nivelul educațional influențează comportamentul reproductiv al femeilor prin intermediul a cinci tipuri de autonomie: cunoștințele, capacitatea de luare a deciziilor, mobilitatea fizică (capacitatea de a se deplasa liber în afara casei), autonomie emoțională, economică și socială [6].

În pofida faptului că femeile cu studii superioare au un curs de viață care concurează cu nașterea și educarea copiilor, acestea nu intenționează neapărat să aibă un număr mai mic de copii decât femeile cu un nivel mai mic de educație. De exemplu, în țările din Europa de Nord și de Vest (Austria, Franța, Germania, Marea Britanie, Norvegia, Suedia), probabilitatea de a naște al doilea și al treilea copil crește odată cu nivelul de educație [13; 14]. Aceasta se datorează politicilor sociale specifice ale statului precum: concediul parental și beneficiile financiare pentru îngrijirea copilului, egalitatea de gen care stimulează fertilitatea. Însă politicile singure nu își au efectul pe loc gol. Ele sunt înglobate într-un mediu social și cultural mult mai larg și, de obicei, sunt parte a unui pachet cuprinzător de politici legate atât de familie, de piața forței de muncă, precum și de sistemul de impozitare și interes general.

În țările din Europa Centrală și de Est nivelul de studii exercită o presiune descendentă asupra fertilității, deoarece deschide oportunități pentru femei, dincolo de rolul matern. Mai mult, femeile cu un nivel de studii mai înalt doresc să aibă copii cu un nivel ridicat al capitalului uman și care vor fi bine integrați în societate, fiind mai susceptibile de a investi mult mai mult în educația copiilor lor, de a avea ambiții mai mari pentru copiii lor decât mamele cu un nivel de educație mai scăzut, respectiv, poate fi de așteptat că ele vor dedica timp, energie și bani la un număr mai mic de copii [13].

Ocuparea femeilor pe piața forței de muncă are un rol important în variațiile nivelului de fertilitate în interiorul țării, în special, dar și între țări, în general. Pentru țările din Estul Europei aceasta se explică prin faptul că participarea femeilor pe piața economică presupune concurența cu obligațiile lor de familie, deoarece mamele poartă responsabilitatea principală pentru activitățile casnice. Prin urmare, o relație negativă între participarea forței de muncă a femeilor și fertilitate la nivel micro- este evidentă, deși există controverse cu privire la direcția causală a relației dintre cele două fenomene [21]. Printre multiplele componente ale proceselor de transformare, două rezultate ale schimbărilor instituționale pot fi văzute ca principalele forțe motrice din spatele comportamentului reproductiv: redistribuirea funcției economice a statului și familiei, schimbarea în condițiile de participare pe piața muncii, cauzate de reformele economice. Principalele efecte asupra fertilității sunt: vulnerabilitatea bunăstării familiilor, modificările în creșterea componenței familiilor și creșterea dificultății de a concilia munca și familia [7].

Europa de Nord (Suedia, Finlanda, Norvegia, Islanda) este cunoscută pentru înalta ocupare a femeilor pe piața forței de muncă, dar și pentru un înalt nivel al fertilității. Autoritățile nu au o politică familială pronatalistă, dar au ca obiectiv combinarea muncii plătite cu viața de familie. Într-o măsură mai mare, politicile sociale sunt individualizate. De exemplu, avantajele concediilor părintești sunt bazate pe principiul de înlocuire a veniturilor individuale în legătură cu concediul de maternitate. Acest lucru este foarte bine combinat cu siguranța puternică a muncii pe durata absenței de la locul de muncă din cauza îngrijirii copiilor. Sistemul îi face mult mai disponibili de a procrea, odată ce dețin o poziție stabilă pe piața muncii, un model pe care tot mai mulți bărbați și femei tind să îl urmeze în Europa de Nord. Accentul este pus pe promovarea egalității de gen în ceea ce privește acordarea concediului pentru îngrijirea copilului, piața forței de muncă cât și, de asemenea, cu privire la beneficiile percepute pentru copil de a fi ambii părinți angajați. În acest sens, politica statului dezvoltă un model de politici prietenoase familiilor. Concilierea vieții de familie cu cea profesională este unul dintre obiectivele centrale ale politicilor de familie în această regiune [2; 17; 14]. Cea mai mare rată de participare pe piața forței de muncă din Europa este Finlanda. Rata de participare a femeilor de vârstă fertilă este apropiată de cea a bărbaților și nivelul de educație al femeilor este mai mare decât cel al bărbaților în toate grupele de vârstă de muncă.

Explorarea variațiilor locale în comportamentul fertilității pot furniza indici utili în înțelegerea comportamentului reproductiv. Anumite țări europene, cum ar fi Spania și Italia, au prezentat de ceva timp cel mai scăzut nivel de fertilitate, în timp ce rata natalității în țările din Nordul și Vestul Europei a rămas constant mai mare. Aceste diferențe naționale se explică prin modelele relativ simple, care se concentrează asupra sistemelor de protecție socială sau structurile familiale prea restrictive, iar ei accentuează gama complexă de variabile contextuale care pot contribui la diferențele istorice și geografice în fertilitate [9].

Studiile demonstrează că tipul de locuință, de asemenea, este un determinant al fertilității pentru țările din Europa de Nord. Acesta este mai mare în rândul cuplurilor care trăiesc în case pentru o singură familie și

mai mic în familiile care locuiesc cu părinții sau alte rude. O mare parte din variația fertilității este determinată de schimbarea locuinței, atribuită mișcării selective, din mediul urban în suburbii. Studiul relevă un risc relativ ridicat de a procrea pentru cuplurile în case pentru o singură familie după mai mulți ani de la migrare. Prin urmare, cuplurile se stabilesc în locuințe spațioase într-un mediu familial pe un termen relativ lung, ceea ce duce la fertilitate înaltă [9].

Impactul migranților asupra nivelului fertilității în țările europene este, fără îndoială, pozitiv și statistic semnificativ, dar încă nu este la fel de mare precum este prezentat în unele studii [19]. În opinia experților, menținerea tendințelor actuale ale migrației va contribui la creșterea rolului migranților în reproducerea populației a țărilor recipiente, dar și va stopa procesul de depopulare [16].

Studiile despre impactul migrației asupra nivelului de fertilitate în Rusia determină următorul fapt: creșterea fluxului migrațional din țările cu fertilitatea mai înaltă decât în Rusia, inclusiv a reprezentanților diasporei ruse, începe să ofere un dividend demografic mai pronunțat. Generațiile tinere de migranți ruși, în medie, demonstrează rate de fertilitate puțin mai ridicate decât rușii care trăiesc în Rusia de la naștere [19].

Practica țărilor europene indică următorul fapt: creșterea fertilității se poate realiza numai prin politici sociale specifice. Succesul acestora depinde de măsura în care aceste politici reușesc să contracareze factorii care determină reducerea intențiilor reproductive. Numărul de copii, pe care o femeie sau o familie hotărăște să îi aibă, este rezultatul unei combinații complexe de factori, printre care și costurile de creștere a copiilor, oportunitățile femeilor de a avea parte de o educație superioară și o poziție profesională cât mai bună, statutul economic al familiei, statutul marital (inclusiv divorțul sau conviețuirea în afara căsătoriei) și de gradul de compatibilitate al serviciului cu îngrijirea copiilor.

În concluzie, constatăm influența contextului social, economic, cultural, demografic asupra comportamentului reproductiv printr-un mecanism foarte complex care diferă de la o țară la alta, de la un grup social la altul. Studiile autohtone demonstrează că scăderea nivelului de trai al populației și nivelul scăzut de protecție socială a familiilor, în special a celor tinere, subdezvoltarea serviciilor primare de îngrijire și educație a copilului, prezența stereotipurilor tradiționale privind rolurile de gen au un impact semnificativ asupra comportamentului și intențiilor reproductive ale populației [4]. De asemenea, se constată o corelație pozitivă dintre nivelul de educație a femeilor și amânarea nașterilor spre vârstele mai mature [3].

În acest context, studiul complex cu privire la diferențierile sociodemografice ale fertilității în Republica Moldova va avea o contribuție importantă în reflecția științifică a factorilor determinanți ai fertilității și elaborarea politicilor demografice.

Referințe bibliografice

1. AJZEN, I., FISHBEIN, M. *Understanding Attitudes and Predicting Behaviour*. Engelwood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1980. 278 p. ISBN-13: 978-0139364358; ISBN-10: 0139364358.
2. ANDERSSON, G. Childbearing after migration: Fertility patterns of foreign-born women in Sweden. In: *International Migration Review*. 2004, volume 38, issue 2, pp. 747-774.
3. GAGAUZ, O. Impactul restructurării ciclului reproductiv asupra indicatorilor fertilității. Impactul restructurării ciclului reproductiv asupra indicatorilor fertilității. In: *Creșterea economică în condițiile globalizării. Sesiunea științifică: Structura demografică și calitatea potențialului uman: conferința internațională științifico-practică, 16-17 octombrie 2014. Ediția a IX-a. Institutul Național de Cercetări Economice. Chișinău: F.E.P. "Tipografia Centrală", 2014, pp. 9-19. ISBN 978-9975-9932-5-8.*
4. GAGAUZ, O., BUCIUCEANU-VRABIE, M. *Rolul parental și rolul profesional: oportunități de echilibrare pentru femeia contemporană*. Chișinău: „Tipografia-Sirius” SRL, 2011. 136 p. ISBN 978-9975-57-023-7.
5. GHETĂU, V. *Evoluția natalității și fertilității în România*. București, 2012. 30 p. [accesat 14 septembrie 2015]. Disponibil: http://www.insse.ro/cms/files/publicatii/Evolutia%20natalitatii%20si%20fertilitatii%20in%20Romania_n.pdf
6. JEJEBHOY, S. J. *Women's Education, Autonomy and Reproductive Behaviour: Experiences from Developing Countries*. United Kingdom: Clarendon Press, 1995.
7. KOTOWSKA, I. E. Demographic changes and the future labour market. In: BORKOWSKA, S., ed., *Future of Labour in the 21st Century (in Polish)*. Institute of Labour and Social Affairs. Warsaw, 2004, pp. 115-138.
8. KUIJSTEN, A. Changing family patterns in Europe: a case of divergence. In: *European Journal of Population*. 1996, nr. 12 (2), pp. 115-143.

9. KULU, H., BOYLE, P. J., ANDERSSON, G. High suburban fertility: Evidence from four Northern European countries. In: Demographic research. 2010, vol. 21, pp. 915-944.
10. LERIDON, H. Natural fertility and controlled fertility. Levels and Madels. In: GRAZIELLA, Caselli et.al. Analysis and Synthesis a treatise in population studies. U.S.A: Elsevier, 2006, vol. I, pp. 467-468.
11. MILLER, W.B., PASTA, D.J. Behavioral Intentions: Which Ones Predict Fertility Behavior in Married Couples? In: Journal of Applied Social Psychology. 1995, 25 (6), pp. 530-555.
12. TESTA, M.R., SOBOTKA, T., MORGAN, S.P. Reproductive decision-making: towards improved theoretical, methodological and empirical approaches. In: Vienna Yearbook of Population Research. Special issue Reproductive decision-making. 2011, vol. 9, pp. 1-9. [accesat 15 septembrie 2015]. Disponibil: http://epub.oeaw.ac.at/0xc1aa500d_0x002a70ec.pdf
13. MUREȘAN, C., HOEM, J.M. The negative educational gradients in Romanian fertility. In: Demographic research. 2010, vol. 22, pp. 95-114.
14. RØNSEN, M., SKREDE, K. Can public policies sustain fertility in the Nordic countries? Lessons from the past and questions for the future. In: Demographic research. 2010, vol. 22, pp. 321-346. [accesat 15 septembrie 2015]. Disponibil: <http://www.demographic-research.org/Volumes/Vol22/13/>
15. SHARLIN, A. Urban-rural differences in fertility in Europe during the demographic transition. In: COALE A., WATKINS, S. eds. The Decline of Fertility in Europe. Princeton: Princeton University Press, 1986, pp. 234-260.
16. SOBOTKA, T. Does persistent low fertility threaten the future of European populations? In: SURKYN, J., DEBOOSERE, P., BAVEL, J. eds. Demographic challenges for the 21st Century. A state of art in demography. Brussels: VUBPRESS, 2008, pp. 27-89 [accesat 15 septembrie 2015]. Disponibil: https://books.google.md/books?id=w2L3D4KWXgIC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
17. State of the World's mother 2015. The urban disadvantage. Save the Children: United States, 2015 [accesat 15 septembrie 2015]. Disponibil: http://issuu.com/gcampaign/docs/sowm_2015_int_africa_lr_whole/79?e=9651161/12579572
18. АРХАНГЕЛЬСКИЙ, В.Н. *Семейная жизнь и тенденции воспроизводства населения в великом Новгороде*. Москва, 2002. 441 с. [accesat 15 septembrie 2015]. Disponibil: www.ngosnews.ru/djst_pgs/doc/Family.doc
19. *Демографическая статистика: учебник*. М.: КНОРУС, 2010. 480 с. [accesat 15 septembrie 2015]. ISBN 978-5-406-00977-2. Disponibil: www.knorusmedia.ru/db_files/pdf/5095.pdf
20. ЗАХАРОВ, С., СУРКОВ, С. Миграция и рождаемость в России. В: Demoscope weekly. 2009, nr. 399-400 [accesat 11 septembrie 2015]. Disponibil: <http://demoscope.ru/weekly/2009/0399/tema01.php>
21. СИНЯВСКАЯ, О., ТЫНДИК, А. Вклад репродуктивных намерений в объяснение рождаемости в современной России [accesat 15 septembrie 2015]. Disponibil: <http://publications.hse.ru/chapters/95096168>
22. ТЫНДИК, А. *Образовательный фактор репродуктивного поведения населения России: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук: специальность 08.00.05 - Экономика и управление народным хозяйством (экономика народонаселения и демография)*. Москва, 2012. 27 р.

Recomandat spre publicare: 23.11.2015